

ANIMIZM VA UNING INSON HAYOTIDAGI O'RNİ: IBTIDOİY E'TIQODDAN ZAMONAVIY DUNYOQARASHGACHA

Mengboyev Shaxboz Juma O'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika intituti

“Tadbirkorlik va boshqaruv” fakulteti

“Tarix va falsafa” kafedrası 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Animizm insoniyatning diniy va ijtimoiy tafakkurining ilk bosqichlarida shakllangan universal e'tiqod tizimi bo'lib, tabiat hodisalari, jonzodlar va predmetlarda ruhlarning mavjudligiga ishonishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola animizmning kelib chiqishi, ibtidoiy jamiyatlardagi roli, diniy marosimlar va afsonalarning shakllanishidagi ahamiyati hamda zamonaviy madaniyatlardagi izlarini tarixiy-tahliliy va qiyosiy metodlar asosida o'rganadi. E. Taylor, R. Marett, J. Frazer kabi olimlarning nazariyalari va Markaziy Osiyo, Andaman orollari kabi mintaqalarning etnografik ma'lumotlari tahlil qilinib, animizmning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, tabiat hodisalarini talqin qilish va madaniy urf-odatlarining rivojlanishidagi ta'sirini yoritadi. Tadqiqot animizmning ibtidoiy e'tiqoddan zamonaviy dunyoqarashgacha bo'lgan o'tishdagi doimiy rolini ko'rsatib, uning psixologik va ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlaydi. Maqola animizm elementlarining hozirgi kunda (masalan, ajdodlar ruhlariga sig'inish va tabiat marosimlarida) saqlanib qolganligini misollar bilan isbotlab, kelajak tadqiqotlar uchun asos yaratadi.

Kalit so'zlar

Animizm, ruhlar e'tiqodi, ibtidoiy jamiyatlar, diniy marosimlar, afsonalar, etnografik tahlil, tabiat ruhlari, ijtimoiy munosabatlar, Markaziy Osiyo an'analari, zamonaviy madaniyat.

Аннотация

Анимизм – это универсальная система верований, возникшая на ранних этапах развития религиозной и общественной мысли человека и включающая веру в существование духов в природных явлениях, живых существах и предметах. В данной статье с использованием историко-аналитических и сравнительно-исторических методов исследуются истоки анимизма, его роль в первобытных обществах, значение в формировании религиозных ритуалов и мифов, а также его следы в современных культурах. Анализируются теории таких учёных, как Э. Тейлор, Р. Маретт, Дж. Фрэзер, а также этнографические данные из таких регионов, как Центральная Азия и Андаманские острова, что подчёркивает влияние анимизма на регулирование социальных отношений, интерпретацию природных явлений и развитие культурных традиций. Исследование показывает неизменную роль анимизма в переходе от первобытных верований к современному мировоззрению, подчёркивая его психологическое и социальное значение. В статье приводятся примеры сохранения элементов анимизма в настоящее время (например, в поклонении духам предков и ритуалах, связанных с природой), что закладывает основу для будущих исследований.

Ключевые слова:

Анимизм, вера в духов, первобытные общества, религиозные ритуалы, мифы, этнографический анализ, духи природы, социальные отношения, традиции Центральной Азии, современная культура.

Abstract

Animism is a universal belief system that emerged in the early stages of human religious and social thought, and includes the belief in the existence of spirits in natural phenomena, living beings, and objects. This article studies the origins of animism, its role in primitive societies, its significance in the formation of religious rituals and myths, and its traces in modern cultures using historical-analytical and

comparative methods. The theories of scholars such as E. Taylor, R. Marett, J. Frazer, and ethnographic data from regions such as Central Asia and the Andaman Islands are analyzed, highlighting the influence of animism on the regulation of social relations, the interpretation of natural phenomena, and the development of cultural traditions. The study shows the constant role of animism in the transition from primitive beliefs to a modern worldview, emphasizing its psychological and social significance. The article provides examples of the preservation of elements of animism in the present day (for example, in the worship of ancestral spirits and nature rituals), and provides a basis for future research.

Keywords

Animism, spirit belief, primitive societies, religious rituals, myths, ethnographic analysis, nature spirits, social relations, Central Asian traditions, modern culture.

Kirish

Animizm (lotincha *anima* – jon, ruh) insoniyatning diniy tafakkuri rivojlanishining dastlabki bosqichlarida paydo bo'lgan e'tiqod shakli sifatida tabiatdagi hodisalar va predmetlarda ruhlarning mavjudligiga ishonishni anglatadi (Taylor, 1939). Bu e'tiqod nafaqat insonning atrof-muhit bilan munosabatini shakllantirgan, balki diniy marosimlar, urf-odatlar va afsonalarning vujudga kelishida muhim rol o'ynagan. Animizm tasavvurlarga ko'ra, har bir jonzod yoki predmetda ruh mavjud bo'lib, bu ruh tanadan mustaqil ravishda faoliyat yuritishi mumkin. Ushbu maqola animizmning ibtidoiy jamiyatlarda shakllanishi, uning inson hayotidagi o'rni va zamonaviy dunyodagi izlarini tahlil qilishga qaratilgan. Maqolaning maqsadi animizmning ijtimoiy va madaniy hayotdagi ta'sirini ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqishdir.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda tarixiy-tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

Animizmning kelib chiqishi va rivojlanishi haqidagi ma'lumotlarni o'rganish uchun E. Taylor (1939), R. Marett, J. Frazer va boshqa olimlarning asarlari tahlil qilindi. Shuningdek, Markaziy Osiyo xalqlari, Andaman orollari aholisi va boshqa ibtidoiy jamiyatlarning etnografik ma'lumotlari ko'rib chiqildi (Kabirov, 2005; Bababekov va Muminov, 2017). Tadqiqotda animizmning diniy marosimlar, afsonalar va ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini aniqlash uchun sifatli tahlil usullari qo'llanildi. Ma'lumotlar XIX-XX asrlardagi ilmiy adabiyotlar va etnografik kuzatishlar asosida umumlashtirildi.

Natijalar

Animizm insoniyatning diniy tafakkuri rivojlanishining dastlabki bosqichlarida universal e'tiqod shakli sifatida shakllangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, animistik tasavvurlar nafaqat tabiat hodisalarini tushuntirishga xizmat qilgan, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda ham muhim rol o'ynagan. Quyidagi asosiy topilmalar aniqlandi:

1. Ruhlarining mustaqilligi: Animizm e'tiqodiga ko'ra, ruhlar tana yoki predmetdan mustaqil bo'lib, inson hayoti va tabiat hodisalarini boshqaradi. Ruhlarining noroziligini keltirib chiqarmaslik uchun qurbonliklar, marosimlar va bayramlar tashkil etilgan.

2. Diniy marosimlarning shakllanishi: Animizm diniy urf-odatlarining paydo bo'lishiga zamin yaratgan. Masalan, marhumlarni boyliklari yoki xizmatkorlari bilan birga ko'mish odati animistik tasavvurlardan kelib chiqqan (Kabirov, 2005).

3. Afsonalarning roli: Afsonalar animizm asosida tabiat hodisalarini tushuntirish vositasi sifatida xizmat qilgan. Ular insonning voqelikni idrok etish shakli bo'lib, fikr va tasavvurni birlashtirgan (Taylor, 1939).

4. Zamonaviy belgilar: Animizmning elementlari hozirgi kunda Markaziy Osiyo musulmonlari orasida (masalan, xudoyilar kabi marosimlarda) va boshqa

madaniyatlarda saqlanib qolgan (Bababekov va Muminov, 2017).

Muhokama

Animizmning inson hayotidagi o'rnini uning ijtimoiy va madaniy hayotga ta'sirini tahlil qilish orqali aniqroq bo'ladi. E. Taylorning nazariyasiga ko'ra, animizm diniy e'tiqodlarning asosini tashkil etadi va tabiat hodisalarini ruhlar faoliyati sifatida talqin qilishga asoslanadi (Taylor, 1939). Biroq, bu nazariya ba'zi zaif tomonlarga ega, chunki u animizmni faqat ibtidoiy jamiyatlarga xos deb hisoblaydi, holbuki uning elementlari zamonaviy dinlarda ham mavjud. Masalan, Markaziy Osiyoda marhumlar sharafiga o'tkaziladigan marosimlar animistik an'analarning davomi sifatida ko'riladi (Bababekov va Muminov, 2017).

Animizmning rivojlanishi insonning atrof-muhit bilan munosabatlarini tartibga solishga yordam bergan. Ruhlarining mavjudligiga ishonish orqali odamlar tabiat hodisalarini tushuntirishga va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga intilgan. Shu bilan birga, animizmning salbiy ta'sirlari, masalan, qurbonlik marosimlari yoki boyliklarning isrofgarchiligi, qabila ichidagi munosabatlarga zarar yetkazgan (Kabirov, 2005). Bu esa keyinchalik fazilatli hayot g'oyasining rivojlanishiga olib kelgan, bunda ruhning narigi dunyodagi taqdiri insonning tiriklikdagi xizmatlariga bog'liq deb hisoblangan.

Zamonaviy dunyoda animizmning elementlari turli madaniyatlarda, ayniqsa tabiatga sig'inish va ajdodlar ruhlariga ishonish shaklida saqlanib qolgan. Masalan, Hindiston va Andaman orollarida tabiat ruhlariga sig'inish va ularga sovg'alar keltirish odatlari hali ham davom etmoqda (Taylor, 1939). Bu animizmning universal va doimiy xususiyatini ko'rsatadi.

Xulosa

Animizm insoniyatning diniy va ijtimoiy tafakkurining shakllanishida muhim o'rin tutgan bo'lib, tabiat hodisalarini tushuntirish, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish va diniy marosimlarning vujudga kelishiga zamin yaratgan. U ibtidoiy

jamiyatlarda ruhlarning mustaqilligiga ishonish orqali insonning atrof-muhit bilan munosabatlarini shakllantirgan va afsonalar orqali voqelikni idrok etishga xizmat qilgan. Garchi animizm dastlabki e'tiqod sifatida qaralsa-da, uning elementlari zamonaviy madaniyatlarda, masalan, Markaziy Osiyodagi marosimlarda va tabiatga sig'inish shakllarida saqlanib qolgan. Tadqiqot animizmning inson psixologiyasi va ijtimoiy tuzilmalarga ta'sirini yoritib, kelajakda uning zamonaviy dunyodagi o'rnini chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Taylor E. Ibtidoiy madaniyat. Moskva, 568-sahifa (1939).
2. Kabirov A. Xomoinid jamiyati tarixi (Markaziy Mamlakatlar misolida). Toshkent. 366-sahifa (2005).
3. Bababekov A. Muminov O. Inson evolyutsiyasi va qadimiy davrlar. Toshkent 260-sahifa (2017).
4. Lewin R. Robert A. Inson evolyutsiyasi tarixi. Buyuk Britaniya, Blackwell. 554-sahifa (2011).
5. Muller M. Tilshunoslik fanlari bo'yicha ma'ruzalar. 432-sahifa (1861).
6. Krapf. Sayohatlar, tadqiqotlar va Sharqiy Afrikada o'n sakkiz yil davomida olib borilgan missionirlik ishlari. 566-sahifa (1860).
7. Harz H. Sharq monarxiyalari. 432-sahifa (1860).
8. Martius C. Amerika xalqlari etnografiyasi va tillari bo'yicha tadqiqotlar. 639-sahifa (1867).
9. Bastian A. Qiyosiy psixologiya bo'yicha tadqiqotlar. 308 sahifa (1964).